

Thus, educational and methodological complex is a model or future educational system of studying this discipline or a specialty model in general. Naturally, the composition of the methodological documents of the educational and methodological complex depends on the discipline and the specialty. In any case, it should be a model of the adopted educational system.

Conscious and deliberate creation and improvement of educational system is the main official duty of a teacher of any educational institution. As it has already been indicated, the educational and methodological training complexes are the external, tangible embodiment of this activity, i.e. a set of methodological documents, with the help of which can be created the educational system.

To really solve this problem in the future, it was necessary to take seriously the scientific and pedagogical support of the restructuring of secondary and higher education, the improving of pedagogical culture of all the activities of the students and teachers of educational institutions in general. The current uncertainty of the scientific and pedagogical methods of the provision of the educational process must be overcome that the lift of the quality of teaching should be real, not mythical and elusive as it was repeatedly mentioned in the party and government documents on the problems of the improvement of higher, secondary special and general education.

The development of scientific and methodological complex of the educational process is a complex and time-consuming methodological problem which solution is not beyond the capacity of educational groups of any educational institutions. The only thing required for this is professional scientific and pedagogical and specific competence of the designers of the provision. We stress that the organizing principle of all the developments is the strict conception of the structure, components and functional connections in the designed (or improved) educational system.

Key words: *educational and methodological complex, educational and methodological documents, pedagogical system, structure, development, educational and upbringing process.*

УДК 37.035.6 094)(477)«19/20»

О. Ю. Ажиппо

Харківська державна академія фізичної культури

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ДІЯЧІ ТА ПЕДАГОГИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

У статті на основі вивчення педагогічної спадщини означеного періоду з'ясовано, що в ідеях найбільш відомих представників вітчизняної інтелігенції відбилися такі думки: необхідність використання народних традицій, вивчення фольклору, історії, літератури; стимулювання дітей і молоді до самоосвіти, озброєння знаннями як учнів, так і їхніх батьків; науково-методичне забезпечення національного характеру освіти й виховання (навчання рідною мовою, використання українських підручників, підготовка вчителя, здатного навчати і виховувати дітей в інтересах українства). У поглядах українських громадських діячів і педагогів у концентрованому вигляді також відобразилося переконання щодо ролі національної освіти як найважливішого засобу прогресивних суспільних перетворень та розбудови української державності.

Ключові слова: *національний характер освіти і виховання, українська національна ідея, національна культура, народні традиції.*

Постановка проблеми. Сучасний духовний простір українського суспільства розвивається у складних і неоднозначних умовах. Найважливішими факторами, які сьогодні безпосередньо впливають на формування підростаючого покоління, є, безумовно, освіта і виховання. Тому в діяльності останніх – у контексті ствердження української національної ідеї – повинні використовуватися кращі надбання та досвід, і в цьому сенсі вельми доцільним є звернення до поглядів українських громадських діячів і педагогів другої половини XIX – початку XX століття, які зробили суттєвий вклад у вітчизняну педагогічну спадщину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що період другої половини XIX – початку XX століття в розвитку вітчизняної педагогічної теорії та практики став одним із найпродуктивніших, оскільки в цей час у межах освіти й виховання в Україні було здійснено такі напрацювання, які сьогодні виступають підґрунтям для розв'язання проблеми формування активної та дієвої на користь суспільства особистості. Звідси цілком природно, що в останнє десятиліття багато українських дослідників звернули свою увагу на наявний педагогічний спадок вказаного історичного періоду.

Так, наприклад, питанням національної освіти присвятили свої праці Л. Модзалевський, С. Сірополко, Б. Ступарик, Т. Усатенко, М. Ярмаченко та ін. До висвітлення вітчизняної педагогічної теорії та практики вищевказаного періоду долучилися Л. Березівська, П. Біліченко, Т. Надім'янова, Л. Редькина та ін.

Крім того, широку увагу та значний інтерес привернула творча спадщина представників вітчизняної інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст., оскільки, як зауважила О. Сухомлинська, це був період становлення сучасної педагогічної думки на основі пріоритету таких цінностей, як українська мова, патріотизм, релігійні морально-етичні постулати.

Водночас слід зауважити, що звернення до розв'язання проблеми національного характеру освіти й виховання в поглядах українських громадських діячів і педагогів у системному та спеціальному вигляді в сучасних педагогічних дослідженнях майже не здійснювалося. Проте, ураховуючи актуальність для сьогодення означеної проблеми, доцільність такого звернення очевидна.

Вищевказане зумовлено також і тим, що багато українських громадських діячів і педагогів другої половини XIX – початку XX століття (Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Кобилянська, Н. Кобринська, П. Куліш, М. Пирогов, Л. Українка, І. Франко та ін.) належну увагу присвятили проблемі національного характеру освіти і виховання.

Мета даної статті полягає в тому, щоб узагальнити погляди українських громадських діячів і педагогів другої половини XIX століття – початку XX століття на національний характер освіти і виховання.

Виклад основного матеріалу. Упродовж вказаного періоду українська інтелігенція розглядала освіту як найважливіший засіб прогресивних суспільних перетворень і покладала на неї завдання зрощення нового покоління особистостей.

Один із перших серед вітчизняної інтелігенції, хто розпочав громадські дискусії щодо характеру і призначення тогочасної освіти, був хірург і педагог М. Пирогов. У статті «Про публічні лекції з педагогіки» (1857 р.) він проголосив, що справжній розвиток особистості досягається шляхом виховання, а в публікації «Питання життя» обґрунтував ідею загальнолюдської освіти [12, 55–72]. Саме остання, на думку М. Пирогова, дає можливість здійснювати загальну підготовку молоді до життя шляхом поєднання суспільних і особистісних потреб у гармонії моральних і наукових аспектів [12, 58].

Для досягнення в освітній практиці загальнолюдського характеру освіти М. Пирогов запропонував найбільш оптимальний, на його думку, шлях – поєднання соціально-практичної освіти із загальнолюдською. Він наголосив, що кожний освічений уряд, маючи потребу у спеціалістах, має втілити в життя загальнолюдську освіту. Завдяки останній, урахувуючи здібності кожної людини до певної професійної діяльності, можна надати всім загальну «морально-наукову освіту», яку треба здійснювати «послідовно, з однаковою енергією». Після цього всі учні в майбутньому, ставши дорослими, будуть, на думку М. Пирогова, спроможні «дружно користуватися однаковими правами й однаковими вигодами виховання» – тобто бути свідомими й освіченими громадянами (справжніми людьми з широкими науковими знаннями, високими моральними переконаннями, прагненням до свободи та твердої волі) [12, 111–120].

У той самий час М. Пирогов попереджав, що така освіта має бути узгоджена з певним рівнем розумового розвитку молоді – невідповідність може призвести до втрати знань або їх хибного застосування [12, 111–120].

Стремління М. Пирогова співзвучні переконанням К. Ушинського, який наголошував, що задля задоволення народних інтересів процес виховання має набути громадського характеру та сприяти формуванню розумних і відповідальних особистостей. Він також писав, що система виховання в суспільстві повинна здійснюватися на основі «громадського переконання», тобто відповідно до реальних потреб життя та з урахуванням інтересів громади. Тільки в цьому разі, за переконанням К. Ушинського, можна виховати корисних і діяльних членів суспільства, а не «техніків» – тобто людей, які тільки вміють працювати і не є культурними та духовно й морально розвинутими, тобто досягти сформульовану М. Пироговим мету виховання особистості – підготувати її так, щоб вона «була людиною». Звідси, за глибоким переконанням К. Ушинського, освіта має здійснюватися на засадах гуманізму й патріотизму [16].

Вищевказану позицію К. Ушинського щодо необхідності забезпечення національного характеру освіти й виховання у справі формування громадянськості підростаючого покоління поділяв В. Стоюнін. Останній був переконаний, що виховати істинних громадян у державі можна лише в національній школі. В. Стоюнін вважав, що «жива» школа не перетворюється та не створюється за чужою історією, її можна «розглядати тільки у зв'язку з усіма умовами життя того народу, для якого вона призначається [14, 149].

Крім того, В. Стоюнін відзначив, що для самовдосконалення суспільства необхідно ідеали трансформувати у правила діяльності й поведінки [14, 316].

Переконання К. Ушинського та М. Пирогова щодо необхідності через освіту здійснювати виховання майбутніх громадян поділяв педагог і релігійний діяч С. Миропольський. Останній розробив концепцію народної школи, в якій поєднав завдання загального характеру (розвиток дитини, спонукання її до самоосвіти, виховання істинно «людського характеру») із практичними і просвітницькими завданнями, зокрема з необхідністю впровадження юридичної освіти для учнів та їхніх батьків.

При цьому С. Миропольський вважав, що український народ має свою історію, національні особливості, тому кожний із них потребує власної системи навчання і виховання. Звідси, вибудовуючи в 70-ті роки XIX ст. свою систему виховання особистості, він пропонував поєднати на основі народності (тобто з урахуванням духу, культури, рідної мови) загальнолюдське виховання (розумове, естетичне, моральне, фізичне) з національно-практичною освітою задля вироблення активної життєвої позиції підростаючого покоління. Крім того, С. Миропольський закликав дітей і молодь раціонально жити, привносити світ і розум у всі сфери майбутньої діяльності та в цілому виховувати його для кращого майбутнього [10].

Будучи послідовною людиною, С. Миропольський постійно пропагував релігійність у вихованні особистості й був переконаний у доцільності використання в освіті підростаючого покоління естетики православної церкви та церковної служби. Особливо великого значення він надавав залученню дітей до церковного читання та співу, що якнайкраще «формують смак» і привчають «до кращого проведення дозвілля» [10].

Крім того, С. Миропольський, розробивши концепцію народної школи, пропонував поєднувати завдання загального характеру (розвиток особистості, спонукання її до самоосвіти, виховання істинно гуманного характеру) із практичними завданнями освіти для учнів та їхніх батьків [10], а П. Юркевич вважав, що досягти ідеалу виховання можна тільки через єдність навчання й виховання в національній школі [17, 29–30].

На важливості національного характеру освіти й виховання також наголошували Г. Врецьона, П. Грабовський, О. Пчілка, О. Кобилянська, Н. Кобринська, І. Франко, М. Коцюбинський, П. Житецький та ін.

Громадський діяч і педагог Г. Врецьона, вважаючи освіту могутнім чинником суспільного розвитку, зазначив, що виховання підростаючого покоління забезпечується зусиллями школи і громадських об'єднань, які покликані піднести національне самопізнання підростаючого покоління. За переконанням Г. Врецьони, національне виховання є частиною всього загального освітнього процесу [3].

Письменниця О. Пчілка виступала за виховання підростаючого покоління в національному дусі на основі шевченківської творчої спадщини, а П. Житецький та П. Грабовський вбачали призначення національного виховання в піднесенні рівня народної та національної свідомості українців [4; 7, 56].

На необхідності національного характеру освіти й виховання також вказували О. Кобилянська та Н. Кобринська, які діяли в інтересах українства – виступали за піднесення свідомості українського народу, виховання його патріотичних настроїв і національну єдність українців [8, 285].

У свою чергу Б. Грінченко вказував на необхідність створення національного культурного середовища для українського народу і писав, що для цього слід створювати українську народну школу та плекати українську мову [5, 45], а Я. Чепіга наголошував, що піднести матеріальний добробут і розвинути культуру можна лише за умови створення національної школи [16].

С. Русова національне відродження України також пов'язувала зі створенням національної системи навчання і виховання в усіх її ланках, яка б забезпечувала розвиток у дітей і молоді почуття гордості й любові до своєї батьківщини [13, 44–45, 83–85].

Високо підносила роль освіти й виховання у формуванні особистості Л. Українка, яка вважала освіту могутньою зброєю народу в боротьбі за своє соціальне й національне визволення. На великому значенні національної школи у становленні особистості наголошував учитель і журналіст О. Маковей, який відзначав, що тільки в любові й повазі до національних святинь і символів можна виховати справжню людину [9].

Такої самої думки був педагог і громадський діяч О. Барвінський, який вважав, що від розвитку шкільництва залежить поступ народу, його культурний і економічний розвиток [1], а педагог О. Музиченко наголошував на необхідності розбудови єдиної національної системи народної освіти [11].

Аналогічних поглядів дотримувалися літературознавці, письменники й педагоги С. Єфремов та І. Стешенко, які палко виступали за націоналізацію освіти як необхідну умову виховання підростаючого покоління.

Погляди на необхідність створення національної школи висловлювали також педагоги й науковці М. Грушевський та В. Вернадський.

Так, М. Грушевський наголосив, що освіта має бути національною, а учні повинні долучатися до надбань духовної культури свого народу, його

історії, культури, традицій, звичаїв, побуту [6], а В. Вернадський зазначив, що позитивних суспільних змін можна досягти через удосконалення освіти й популяризацію національного наукового знання та піднесення національної культури [2].

Висновки. Таким чином, узагальнюючи погляди українських громадських діячів і педагогів другої половини XIX – початку XX століття, слід наголосити, що в них відобразилися такі ідеї:

- використання національних традицій, вивчення фольклору, історії, літератури;
- спонукання дітей і молоді до самоосвіти, озброєння знаннями як учнів, так і їхніх батьків;
- забезпечення національного характеру освіти і виховання (навчання рідною мовою, використання українських підручників, створення системи підготовки вчителя, здатного навчати і виховувати дітей в інтересах українства).

Аналіз творчої спадщини українських громадських діячів і педагогів засвідчив, що на їхніх поглядах також відбилосся стійке переконання щодо ролі національної освіти як найважливішого засобу прогресивних суспільних перетворень та розбудови української державності.

Висвітлена в даній статті проблема може бути розвинена в подальших розробках, присвячених визначенню конкретних шляхів, за допомогою яких українське суспільство може й надалі стверджувати національно-патріотичні ідеали та народні традиції в системі шкільної та вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський О. Значеніє слова в вихованю / О. Барвінський // Учитель. – 1894. – Ч. 4. – С. 76.
2. Вернадский В. И. Перед грозой / В. И. Вернадский // Публицистические статьи. – М., 1995. – С. 169.
3. Врецьона Г. Новомодніі основи виховання / Г. Врецьона // Школьна часопись. – 1886. – С. 19–26.
4. Грабовський П. Лист до молоді української / П. Грабовський // Народ. – 1894. – № 7–8. – С. 113–115.
5. Грінченко Б. Якої нам треба школи / Б. Грінченко. – К., 1912. – С. 6, 45–46.
6. Грушевский М. Украинство в России, его запросы и нужды / М. Грушевский. – СПб, 1906. – С. 13–14, 24, 37–39.
7. Житецкий П. О языке и поэтическом стиле народных малорусских дум / П. Житецкий // Киевская старина. – 1892. – № 1. – С. 23–60.
8. Кобринська Н.І. Передне слово (до альманаху «Перший вінок») / Н. І. Кобринська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1980. – С. 284–286.
9. Маковей О. Твори : В 2 т./ О. Маковей – К., 1990. – Т.1. – С. 78–79.
10. Миропольский С. И. Идея воспитания и обучения в применении к народной школе / С. И. Миропольский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1871. – № 153. – С. 15.
11. Музыченко А. Что такое педагогика и чему она учит / А. Музыченко. – М., 1912. – С. 167–173.

12. Пирогов Н. И. Избранные педагогические произведения / Н. И. Пирогов. – М. : Изд. АПН РСФСР, 1953. – 702 с.
13. Русова С. Вибрані педагогічні твори : У 2 кн. / С. Русова. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
14. Стоюнин В. Я. Избранные педагогические сочинения / В. Я. Стоюнин. – М. : Педагогика. – 1991. – 368 с.
15. Українка Л. Публікації, статті, дослідження / Л. Українка. – К., 1954. – С. 31.
16. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : В 2 т. / К. Д. Ушинский. – М., 1974. – Т. 1. – С. 117–122.
17. Чепіга Я. Ф. Грунтовні принципи нормальної школи / Я. Ф. Чепіга // Світло. – 1911. – Кн. 1. – С. 23–24.
18. Юркевич П. Д. Курс общей педагогики с приложениями / П. Д. Юркевич. – М. : Типограф. Грачева и К°, 1869. – 404 с.

РЕЗЮМЕ

Ажиппо А. Ю. Украинские общественные деятели и педагоги второй половины XIX – начала XX столетия о национальном характере образования и воспитания.

В статье на основе изучения педагогического наследия установлено, что в идеях наиболее известных представителей отечественной интеллигенции нашли свое отражение такие мысли: необходимость использования народных традиций, изучения фольклора, истории, литературы; стимулирование детей и молодежи к самообразованию, вооружение знаниями как учеников, так и их родителей; научно-методическое обеспечение национального характера образования и воспитания (обучение на родном языке, использование украинских учебников, подготовка учителя, способного учить и воспитывать детей в интересах украинского народа). Во взглядах украинских общественных деятелей и педагогов в концентрированном виде также отразились убеждения о роли национального образования как самого важного средства прогрессивных общественных преобразований и развития украинской государственности.

Ключевые слова: национальный характер образования и воспитания, украинская национальная идея, национальная культура, народные традиции.

SUMMARY

Aghyppo A. Ukrainian publicmen and teachers of the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries about national character of education and upbringing.

In this article the importance of study of the views of Ukrainian publicmen and teachers of the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries on national character of education and upbringing for the use in the context of further claim of Ukrainian national idea in modern spiritual space of Ukraine is grounded.

It should be noted that period of the second half of the XIX – the beginning of XX centuries for the development of domestic pedagogical theory and practice became one of most productive because at this time in Ukraine in the area of theory and practice of education and upbringing very perspective works were made. From here fully naturally, that in the last ten years many Ukrainian researchers turned their attention to the present pedagogical inheritance of the indicated historical period.

It's necessary to emphasize that many Ukrainian publicmen and teachers of the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries (B. Grinchenko, M. Dragomanov, O. Kobilyanska, N. Kobrynska, P. Kulish, M. Pirogov, L. Ukrainka, I. Franko and others) devoted the proper attention to the problem of national character of education and upbringing.

Importance of national character of education and upbringing was also marked by such writers as G. Vrecena, P. Grabovskiy, O. Pchilka, M. Kocyubinskiy, P. Zhiteckiy and others.

On the basis of learning of domestic pedagogical legacy, that is the ideas of the most known members of domestic intelligentsia was found next reflection:

- *necessity of the use of folk traditions, study of folklore, history of Ukrainian people, literature;*
- *stimulation of children and young people to self-education, acquisition of knowledge of both children and their parents;*
- *scientific and methodological providing of national character of education (teaching in native language, use of Ukrainian textbooks, preparation of a teacher, who is able to teach and educate the children and youth according to interests of Ukrainian people).*

In the looks of Ukrainian publicmen and teachers in generalized way is also reflected persuasion about the role of national education as the most important means of progressive public transformations and creation of Ukrainian state system.

Key words: *national character of education and upbringing, Ukrainian national idea, national culture, folk traditions.*

УДК 37(091)(477)-051Т.Лубенець

Є. Б. Антипін

Київський університет імені Бориса Грінченка

ІДЕЇ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ТИМОФІЯ ЛУБЕНЦЯ

У статті висвітлено результати історико-педагогічного пошуку сутності ідей дитиноцентризму в теоретико-практичній спадщині Тимофія Лубенця, що є суголосними особистісно-орієнтованій концепції освіти дітей. З'ясовано й узагальнено ключові ідеї дитиноцентризму, а саме: дитина – найвища цінність, підготовка дитини до життя, освіта людини в широкому сенсі, навчання і виховання у праці. Вивчення теоретичних праць і практики педагогічної діяльності Тимофія Лубенця уможливило зробити висновок про сучасність ідей дитиноцентризму, оскільки дошкільна і початкова освіта в Україні потребує переосмислення й розбудови навчання і виховання, зорієнтованих на дитину, її інтереси, потреби.

Ключові слова: *дитиноцентризм, освіта, діти дошкільного і молодшого шкільного віку, дошкільний навчальний заклад, початкова школа, трудове виховання, підготовка дитини до праці в суспільстві.*

Постановка проблеми. Модернізація дошкільної та початкової освіти актуалізує проблему вивчення дитиноцентризму як педагогічного явища. Розглядаючи це поняття в загальних рисах ми можемо стверджувати, що дитиноцентризм – це визнання дитини як найвищої цінності.

Система освіти в Україні ґрунтується на особистісно-орієнтованій парадигмі, що відрізняє її від суто радянської (нормативно-знанневої) [5]. Тому актуалізується проблема вивчення теоретичної спадщини українських педагогів, що суголосна дитиноцентричній концепції навчання й виховання учнів. До спільноти українських педагогів відносимо Тимофія Лубенця. Він на зламі XIX – XX століть розвинув українську педагогічну думку передовими, на той час, ідеями дитиноцентризму. Вивчення цих ідей може слугувати теоретичним підґрунтям модернізації дошкільної і початкової освіти в сучасному освітньому просторі України.